

Népművészet és dekorativitás

A fiatal Kozma Lajos tulipános tervei

► A művészek a 19–20. század fordulóján fennen hirdették a múlttal való szembefordulásukat, új, egyéni utak keresését. Ez az önállósodási vágy azonban elsősorban a történeti stílusokban való eklektikus tobzódásra vonatkozott. A historizáló előképek helyébe új hagyománykincs, a népművészettől inspirált ornamentika lépett. A régivel való makacs szembeszegülés tehát a másfajta réginek a felfedezésével párosult.

Az újtásvágytól fűtött művészetteremtő akarat, a nép ősi erejű eredetiségében bízva, ebből a kultúrkincsből kívánta megteremteni saját, immár az új korszak nyelvén megszólaló művészetét. A fiatal művészek gyűjtőutakra indultak, hogy a múlt béklyóitól

végre megszabadulva, az újonnan felfedezett hagyomány forrásából merítve erősítsék a nemzeti tudatot.

Azonban a jobbak közülük újtó törekvésükkel egy-szersmind a kortárs európai művészet nagy áramához is kapcsolódtak.

Lyka Károly már 1902-ben alapos tanulmányt szentelt a szecessziós stílus és a magyar stílus céljainak elemzésére, s abban félreérthetetlenül szögezi le: *„Látjuk, hogy nálunk jóformán szóról-szóra ugyanaz történt, ami a külföldön. Hogy tehát a »szecesszió«-nak és a »magyar stílus«-nak (a közkeletű elnevezést használjuk) az eredete ugyanaz. És hasonló, sőt közös a sorsuk is, amely eddigi rövid pályafutásukon kísérte. Az tehát, amit álta-*

Kozma Lajos:
Négyajtós, mindkét
oldalán üvegezett
szekrény. Kivitelezés:
Budapesti Műhely /
Lajos Kozma: Glass
cabinet with four doors.
Manufacturer:
Budapest Workshop
Budapest, 1913,
faragott diófa,
173x288x22 cm
(Iparművészeti
Múzeum, Budapest)

Fotó: Ferencz Attila / Iparművészeti Múzeum, Budapest

lában szecessziós stílustörekvésnek szoktak mondani, eredetében, lényegében és hatásában azonos azzal, amit általában magyar stílustörekvésnek szoktak mondani. [...] Kevésbé adhat félreértésre ürügyet, ha a fent vázoltak alapján azt mondjuk, hogy a magyar művészek stílustörekvése lényegében azonos a külföldi művészek modern törekvésével. Hogy tehát ezek fedik egymást és éppen nem állíthatók egymással szembe.”²¹

A népies ösztönzésű művekben párosul a szecesszió minden régivel való szembefordulásának igénye a népi kultúra hagyományainak tiszteletével. A kettősség azonban legjobb művészeink munkásságában nem vezetett bántó ellentmondáshoz, vagy disszonanciához. Sikerült megtalálniuk a helyes arányt a népművészet ornamentális eszköztára, vagy éppen racionális építésmódja és a megbízható kézművesmegoldások között.

Ezt igazolják a fiatal Kozma Lajos korai tervei is, akinek munkássága a 20. század nagy, dekoratív vonulatához kapcsolódik.

Kozma az úgynevezett Fiataloknak, a század eleji jelentős építészcsoporthoz tartozott, amelynek tagja volt, Jánszky Béla, Kós Károly, Györgyi Dénes, Zrumeczky Dezső és mások társaságában. Komolysággal és játékosan egyaránt párosuló fogalmazásmódja és díszítőkedve éppen e korai gyűjtőutak során bontakozott ki, és először grafikai munkáiban nyert megfogalmazást. Margitay Ernő már 1908-ban felfigyelt erre, amikor így írt az alig két éve diplomát szerzett fiatal építészről: „[Kozma] észrevette a népművészetnek a természetre való egyenes utalását, a természet elemeire való ujjmutatást, amelyeket aztán a saját dekoratív nyelvén fejezett ki akkor, amikor ornamentumait megteremti. A népművészet csak az alkotás törvényére tanította meg [...]. Szóval a népművészet folytatását úgy érti, hogy az nem a belőlük vett elemek ugyanegy nyelven való ismétlése, hanem a természet elemeinek egyéni synthézissel való sorakoztatása [...]”²²

Kozma fiatalkori rajzainak uralkodó vonása a rend és a fegyelem. Az ornamentika a geometria keretei közé kényszerül, kerülve minden csapongó szertelenséget. Csaknem minden lapon feltűnik indás száron a legmagyarabbnak tartott magyar virág, a tulipán. A kopjafák faragott mértani díszítményei, Erdély népi

Kozma Lajos: Karosszék, a Rózsavölgyi Zeneműbolt berendezéséből / Lajos Kozma: Armchair from the furnishing of the Rózsavölgyi Music Store, Budapest
Budapest, 1912, faragott diófa, újabb szövetvel áthúzott, 93x66x66 cm
(Iparművészeti Múzeum, Budapest)

Fotó: Solteszné Haranghy Agnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

Kozma Lajos: Üvegezett szekrény.
Kivitelezés: Budapesti Műhely /
Lajos Kozma: Glass cabinet.
Manufacturer: Budapest Workshop
Budapest, 1913, faragott diófa,
selyemdamszt bevonás,
171x122x37,5 cm (Iparművészeti
Múzeum, Budapest)

Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

Kozma Lajos: Műhelyrajz beépített vitrinhez (a verzón felirat: Görög leány beépített vitrine) / Lajos Kozma: Shop drawing for a built-in display case (inscription on the verso: 'Built-in display case of a Greek girl')
papír, ceruza, színes ceruza, 89x53,5 cm (MMA – Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest)

építészetének konstruktív hangja a sík lapoknak is architektonikus jelleget adott.

Kozma tulipánokat és levéldíszeket stilizáltan alkalmazó korai munkái már kijelölik helyét az európai művészet azon alkotói között, akik határtalan fogékonysággal és stíluskereső szomjúsággal válaszoltak koruk művészi kérdésfeltevéseire. A múlt értékeinek megőrzése, az új utak keresése számukra is kihívást jelentett, a századelő más művészeihez hasonlóan. De erre a kihívásra nem a hagyományos művészet lerombolásának követelésével válaszoltak, mint avantgárd kortársaik, hanem csupán a világ sokarcúságának és gazdagságának tudomásulvételével, és e gazdagságra való rácsodálkozással. Kozma Lajos is ilyen sokféle tájékozódó és a hatásokra érzékenyen reagáló művészegénység volt, aki a 20. század nagy útkeresői között nem a végtelékig vitt leegyszerűsítést, a puritán funkcionalizmust, a pusztá gyakorlatiasságot választotta, hanem gazdag fantáziájának megfelelően és eklektikára való hajlama következtében a stíluskeresés-stílussteremtés útjára lépett. Pályája a szecesszió virágzása idején indult s látszólag a kortárs törekvésekhez igazodott, de művei kezdettől fogva magukban hordozták az 1920-as években kibontakozó új művészeti tendencia, az art deco csíráit. Az art deco szépség- és harmóniaszeretetét, valamint eklektikus jellegét tükrözik korai bútorai is, melyeknek többségét az általa 1913-ban alapított Budapesti Műhely kéz-

Kozma Lajos: Műhelyrajz a budapesti Apostol gyógyszerár portáljához, Anno 1919 felirattal (részlet) / Lajos Kozma: Shop drawing for the front of the Apostol pharmacy, Budapest, with the inscription Anno 1919 (detail)
papír, ceruza, színes ceruza, 383x58 cm (MMA – Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest)

**Kozma Lajos: Műhelyrajz beépített vitrinhez (részlet) /
Lajos Kozma: Shop drawing for a built-in display case (detail)**

művesmesterei kivitelezték. A hasábos, egyenes szék-lábak, a merev, függőleges háttámlák éppúgy utalnak a népművészeti előképekre, mint a kortárs angol vagy osztrák példákra. Ugyanez a helyzet a bútorok díszí-

tómotívumaival is. Gondoljunk itt a Rózsavölgyi Zeneműbolt berendezésére s a bútorokat díszítő faragott madár- és tulipánornamentikára! A korai évek grafikai és bútortervei önálló, egyéni hangú művek, s bár a magyar népművészet ösztönző hatását tükrözik, az európai kortárs dekoratív művészet legnívósabb alkotásaival mérhető össze. Bizonyíthatóan nincs szó megkésettségről, Kozma korai tervei és munkái időbeli megegyezést is mutatnak az említett művekkel.

A fentieket figyelembe véve az alábbi kérdés merülhet fel: Kozma Lajos korai iparművészeti munkái mennyiben „sajátosan magyar” hangúak, illetve mennyiben Európához kapcsolódó művek?

Az európai összefüggést elsődlegesnek kell tekintenünk a nemzeti karakter keresésével szemben. Egyértelműen dokumentálja ezt Kozmának és az európai kortársaknak azonos irányú művészeti pályaalakulása. A korszak dekoratív művészetében, az ornamentika alkalmazásának területén igen erős kölcsönhatásokat és párhuzamokat találhatunk Európa-szerte. Leolvasható ez Josef Hoffmann korai munkáiról éppen úgy, mint a német Eduard Pfeiffer vagy a skót George Walton műveiről. Megállapíthatjuk, hogy a magyarok vélt motívumok igen gyakran tűnnek fel a külhoni pályatársak munkáin is. Az a meggyőződés tehát, amely Kozmának és a kortárs magyar alkotógárdának művészetét specifikusan nemzeti jellegűnek véli, nagymértékben táplálkozik abból a patriotizmusból, mely azonos tőről fakadt a tradicionális osztrákellenességgel és harsányan tiltakozott az igen kézenfekvő és szinte kikerülhetetlen bécsi művészeti hatások ellen.

Másik problémakört alkot Kozmának és a népművészethez kapcsolódó dekoratív iparművészetnek az értékelése. Hazai művészettörténet-írásunk ugyanis hajlamos egy-egy korszak, vagy alkotó munkásságát haladónak vagy konzervatívnak minősíteni. Kozma Lajos stílussteremtő készséggel párosuló, dekoratív hajlamából fakadó és magas kézműveskultúrára támaszkodó művészetét, mint hagyományosat, tehát nem gyökeresen újat akarót, a maradiakhoz, konzervatívokhoz sorolták. Nem figyeltünk eléggé arra, hogy a hagyománytisztelők, a stíluskeresők, az eklektikához is vonzó művészek voltak azok, akik vállalták az értékörzés feladatát. A 20. század puritán – és a tö-

megtermelésben elsvárosodó – funkcionalizmusából következő általános stíluszomjúság megtanított bennünket arra, hogy míg az avantgárd rombolt, hogy építhessen, ők hidat ácsoltak az új utakat keresőknek éppen a hagyomány értékeinek átmentésével és továbbvitelével.

Ma már látnunk kell, hogy nem szembenállásról, csupán másféleségről van szó, és hogy a magyar népművészetben iskolázott stíluskereső mozgalom számos olyan erény átmentését jelenti, amelyek semmi másal nem helyettesíthetők.

Maga Kozma valamivel később a következőképpen ír erről: „Mindig megértettük a kor uralkodó ízlését. [...] A Kelet utánunk jött és megerősítette a kiindulásunkat. Fiaiink, hazajövet nyugati vándorútjaikról, új szokások, új formák, új műtárgyak seregével hozták eléink a nyugatot. És ebben a nagy kettős ölelésben született meg a mi magyar művészetünk. [...] Voltak, akik a nyugati kultúrában sok veszélyt láttak; elfelejtették, hogy bízniok kellene a magyar föld asszimiláló erejében [...]. Sokan vagyunk, akik úgy érezzük, hogy ez a magába fogadó átalakító erő még elevenen él és működik [...] azt csináljuk, amit eleink: Kelet és Nyugat hídján állva (sokszor őrtállva) a magunk keleti zamatát, vidékies frissességét, paraszti göggyét, díszítő készségünket forrasszuk össze a nyugat pallérozott tudásával.”³

KISS ÉVA
művészettörténész

Jegyzetek

1. Lyka Károly: Szecessziós stílus – magyar stílus. *Művészet*, 1902, I. évf. 3. sz. 178.
2. Margitay Ernő: Kozma Lajos rajzai. *Művészet*, 1908, VII. évf. 4. sz. 218.
3. Kozma Lajos: A magyar tradícióról. *Magyar Iparművészet*, 1926, XXIX. évf. 1–2. sz. 1–2.

Kozma Lajos: Műhelyrajz tükör keretéhez, a faragványban K. L. 1920 felirattal (a verzón felirat: Gazdag tükörkeret, Freund [Vilmos-] tükör terve) / Lajos Kozma: Shop drawing for a mirror frame, with the inscription K.L. 1920 in the carving (inscription on the verso: 'Rich mirror frame, mirror design for [Vilmos] Freund')

papír, ceruza, színes ceruza, 147x97,5 cm (MMA – Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest)

